

Wat houdt de burger bezig?

Resultaten van kwalitatief onderzoek (deel 3)

Yolanda Schothorst, Judith ter Berg

juli 2008

Inhoud

1	Inleiding	1
2	Onderzoeksverantwoording	2
2.1	Opzet en uitvoering van het derde onderzoek	2
2.2	Interpretatie rapportage	2
3	Resultaten	3
3.1	Algemene indruk van de groepsgesprekken	3
3.2	De samenleving: argumenten en overtuigingen	4
3.3	Verdiepingsthema 1: gebruik informatiebronnen door de regering	7
3.4	Verdiepingsthema 2: maatschappelijke betrokkenheid en participatie	8
4	Conclusies en nabeschuiving	12
	Bijlagen	
1	Gesprekspuntenlijst	
2	Invulformulier	
3	Uitnodiging respondenten	
4	Achtergrond respondenten	

1 Inleiding

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) voert vanaf 2008 het Continu Onderzoek Burgerperspectieven uit. Dit onderzoek heeft tot doel ontwikkelingen in persoonlijke en maatschappelijke zorgen en politieke wensen te volgen, te analyseren en te relateren aan de sociaal-culturele diversiteit in de bevolking. Dit inzicht moet tot stand worden gebracht door middel van a) kwartaalenquêtes en b) verdiepend en verkennend kwalitatief onderzoek.

Het SCP wil voorafgaand aan de aanbesteding van het kwalitatieve onderzoek ervaring op doen met verschillende varianten van kwalitatief onderzoek en de resultaten daarvan. Concreet gaat het om drie onderzoeken die de afgelopen maanden door twee verschillende bureaus zijn uitgevoerd. De werkzaamheden per bureau betreffen:

- onderzoek 1: één focusgroep en zes individuele gesprekken;
- onderzoek 2: twee focusgroepen;
- onderzoek 3: twee focusgroepen.

De twee te beantwoorden algemene onderzoeksvragen zijn door het SCP als volgt geformuleerd:

- Wat zijn de maatschappelijke zorgen van de Nederlanders?
- Hoe moeten bepaalde onderzoeksresultaten uit het kwantitatieve onderzoek worden geïdentificeerd en verklaard?

De tweede onderzoeksvraag is per onderzoek nader ingevuld.

Navolgend rapport betreft de verslaglegging van de resultaten van onderzoek 3.

Voor dit derde onderzoek wilde het SCP de volgende twee verdiepingsthema's aan de orde stellen:

- Aan welke informatiebronnen zou de Nederlandse regering meer of minder gewicht moeten toekennen bij het bepalen van het beleid?
- In hoeverre zijn Nederlanders bereid een bijdrage te leveren aan de Nederlandse samenleving?

In het eerste deel van het gesprek, dat in gaat op de aard van de maatschappelijke zorgen van de Nederlanders, is geprobeerd meer inzicht te krijgen in de argumenten voor en tegen bepaalde zienswijzen en de overtuigingskracht van deze argumenten.

In het volgende hoofdstuk geven we een onderzoeksverantwoording. In de hoofdstukken daarna gaan we in op de bevindingen van het onderzoek.

2 Onderzoeksverantwoording

2.1 Opzet en uitvoering van het derde onderzoek

Zoals overeengekomen met het SCP zijn bij het derde onderzoek twee groepsgesprekken georganiseerd.

De groepsgesprekken zijn afwisselend in de Randstad en in de regio uitgevoerd. Aangezien het eerste onderzoek in Amsterdam is uitgevoerd en het tweede in de regio (Zwolle), was het nu weer de beurt aan Amsterdam. In overleg met het SCP is besloten om de groepsgesprekken bij deze derde meting in te richten naar leeftijd. Aldus is het volgende steekproefdesign gehanteerd voor de groepen:

- groep 1: mannen en vrouwen van 55 jaar en ouder, opleidingen gespreid;
- groep 2: mannen en vrouwen van 18 – 34 jaar, opleidingen gespreid.

Per groep zouden acht respondenten participeren. De selectie van respondenten is uitgevoerd via het panel van ons zusterbedrijf (TNS NIPObase). Een willekeurige selectie van relevante panelleden uit Amsterdam en omgeving kreeg per mail een uitnodiging tot deelname aan het onderzoek (zie bijlage 3). In totaal stuurden wij 400 uitnodigingen. Er hebben 52 panelleden positief gereageerd. Met inachtneming van de eisen ten aanzien van leeftijd, geslacht en opleiding is daaruit een definitieve selectie gemaakt.

De groepsdiscussies zijn gevoerd op 27 mei 2008 en vonden plaats op ons kantoor in Amsterdam. Daar is de opdrachtgever de gelegenheid geboden getuige te zijn van de gesprekken. In totaal hebben vijftien respondenten deelgenomen. Een overzicht van de respondenten is opgenomen in bijlage 4. De beide gesprekken zijn gevoerd door dezelfde onderzoeker, aan de hand van een gesprekpuntenlijst. De lijst is in overleg met de opdrachtgever opgesteld (zie bijlage 1 en 2). De groepsdiscussies hebben elk twee uur in beslag genomen.

2.2 Interpretatie rapportage

Bij dit kwalitatieve onderzoek gaat het om het vóórkomen van bepaalde uitspraken en niet om de frequentie waarmee de uitspraken worden gedaan. Opgenomen citaten dienen als ondersteuning en illustratie; deze citaten zijn aangegeven door enkele aanhalingstekens. De resultaten uit dit kwalitatieve onderzoek zijn niet generaliseerbaar naar de Nederlandse bevolking. Bij kwalitatief onderzoek moet altijd rekening worden gehouden met toevallige bevindingen als gevolg van de groepssamenstelling; dat effect is sterker indien er maar een beperkt aantal gesprekken plaatsvindt, zoals in dit onderzoek het geval was.

3 Resultaten

3.1 Algemene indruk van de groepsgesprekken

Beide groepsgesprekken werden gekenmerkt door een open houding van de respondenten. Men gaf elkaar ruimte om verschillende standpunten naar voren te brengen, zonder dat dit ten koste ging van de sfeer tijdens het gesprek. Daarmee samenhangend had men begrip voor elkaar leefomstandigheden en de invloed die daarvan uitging op standpunten. Ook bij dit derde onderzoek was er geen schroom om afwijkende meningen of misschien minder sociaal wenselijke meningen te uiten.

De beide leeftijdsgroepen reageerden verschillend op een aantal onderwerpen, vaak samenhangend met hun bezigheden en toekomstperspectief: de jongste groep is druk met studie, uitgaan, werk of gezin, maakt veel ontwikkelingen door en heeft niet zoveel mogelijkheden om daarnaast nog activiteiten te doen. De oudste groep heeft de handen veel meer vrij want het merendeel is gepensioneerd of met de VUT.

Ook in dit derde gesprek wordt het oordeel van mensen deels gedreven door eigen ervaringen en deze negatieve ervaringen lijken meer bij de wat lager opgeleiden voor te komen. Met als gevolg dat bij hen weer een wat negatievere kijk op de samenleving is terug te zien.

Aan het begin van het gesprek is de stemming gepeild onder de deelnemers: vindt men het de goede kant of de verkeerde kant opgaan met de Nederlandse samenleving? En welke argumenten heeft men daarvoor en welke overtuigingskracht hebben die argumenten? De formulering van de vraag naar de stand van zaken in de Nederlandse samenleving blijkt van invloed op de reactie van de respondenten. In het gesprek met de oudere respondenten is namelijk gevraagd of men de stelling 'het gaat de verkeerde kant op met de Nederlandse samenleving' *volledig* kan onderschrijven. Dan blijkt dat veel respondenten moeite hebben met zo'n duidelijke stellingname en de stelling daarom niet onderschrijven. Desgevraagd vinden ze echter dat het eerder de verkeerde dan de goede kant opgaat. Aan de jongeren is gevraagd 'Gaat het de goede of de verkeerde kant op met de samenleving?' en dan blijkt de helft van hen direct het antwoord 'de verkeerde kant' te kiezen. Deze resultaten sluiten aan bij de eerdere gesprekken, want ook daarin was het merendeel van de respondenten van mening dat het de verkeerde kant op gaat met de Nederlandse samenleving.

Het laten aandragen van argumenten voor de eigen stellingname leidde tot meer discussie in de groepen dan bij de vorige twee onderzoeken. Door het afzien van een volledige inventarisatie van slechte en goede zaken in de samenleving werd duidelijker wat de voornaamste overwegingen bij een ingenomen standpunt zijn.

3.2 De samenleving: argumenten en overtuigingen

Er is in tegenstelling tot de vorige twee metingen niet geïventariseerd welke zaken volgens de respondenten goed en slecht gaan in de Nederlandse samenleving. Geprobeerd is inzicht te krijgen in de argumenten die mensen aandragen voor een bepaalde visie en de kracht van deze argumenten: overtuigen ze mensen met een andere visie of niet?

Waarom gaat het de verkeerde kant op met de Nederlandse samenleving? In de oudere leeftijdsgroep noemen degenen die deze mening zijn toegedaan in eerste instantie zaken die betrekking hebben op de eigen leefwereld:

- de buurt verslonst;
- er zijn veel berovingen;
- echtgenote durft geen geld meer te halen;
- de onveiligheid in de buurt is toegenomen;
- multiculturele samenleving klikt niet;
- persoonlijke ervaringen;
- steeds minder contact met burens;
- minder sociale cohesie.

Ouderen zien de buurt achteruitgaan, ervaren de buurt als steeds meer onveilig en voelen zich in de eigen buurt niet meer thuis. Met als gevolg dat mensen zich belemmerd voelen in hun activiteitenpatroon, bijvoorbeeld geen geld meer opnemen of 's avonds nergens meer naar toe gaan. Het gevoel van zich niet meer thuis voelen, wordt volgens hen veroorzaakt door veranderingen in de samenstelling van de bevolking en in de opstelling van mensen die deels uit een andere cultuur komen. En blijkbaar zijn deze respondenten niet in staat om iets aan deze situatie te veranderen.

De ouderen die meer positief over de samenleving denken vinden deze argumenten niet echt overtuigend, vooral omdat het 'bewijsmateriaal' buurtgebonden is. En in heel veel Amsterdamse wijken gaat het wel goed en ervaren mensen geen overlast. Ook relativeren deze respondenten bepaalde gebeurtenissen, zij menen bijvoorbeeld dat moorden overal kunnen voorkomen en worden daarvan niet angstig. Maar zij ontkennen niet dat de gesignaleerde ontwikkelingen voor mensen die hier dagelijks mee geconfronteerd worden wel degelijk tot overlast kunnen leiden. En eensgezind is men over de constatering dat er sprake is van een toenemende onveiligheid in de samenleving, zich bijvoorbeeld uitend in groepjes Turkse en Marokkaanse jongeren op straat waar een dreiging van uit gaat. Want negatieve gevoelens lijken vooral voort te komen uit een gevoelde dreiging en minder uit daadwerkelijk meegemaakte incidenten. Tot slot ziet men unaniem de toegenomen individualiteit in de samenleving, maar niet iedereen vindt dat echter een zorgelijke ontwikkeling die tot een negatief oordeel over de samenleving leidt.

Ook in de jongeren groep worden door degenen met een negatieve houding ten opzichte van de samenleving argumenten naar voren gebracht die dicht bij de eigen leefwereld liggen:

- toegenomen racisme;
- snel aangebrand;
- schietpartij in de buurt;
- polarisatie van mensen onderling;
- toegenomen intolerantie.

De jongeren spreken vooral van een verkeerde sfeer die snel kan leiden tot een knokpartij, over steeds kortere lontjes en over te veel media aandacht voor negatieve gebeurtenissen. Deze argumenten overtuigen echter niet, want de tegenstanders vragen zich af of het werkelijk zo is, of dat de media een beeld schetsen, waardoor het erger lijkt dan het is. Een respondent brengt daartegen in dat het juist opvallend is dat de media over ernstige gebeurtenissen bijna niet meer berichten, 'alsof het allemaal normaal geworden is'. Er ontspint zich een discussie over de discrepantie tussen de berichtgeving en dat wat men zelf meemaakt. Zo haalt een respondent bijvoorbeeld de vaak genoemde slechte situatie op het Allebeplein aan, terwijl hij daar als bewoner nooit last van heeft.

De meer positief gestemde jongeren prijzen zich rijk 'omdat we het in Nederland allemaal goed hebben' en omdat er juist aandacht is voor allerlei problemen. Zolang Nederlanders vier keer per jaar met vakantie kunnen, is er niet zoveel mis, zo stelt een respondent. Maar dat blijkt niet voor alle respondenten op te gaan, want men maakt ook in de eigen omgeving mee dat deze luxe niet mogelijk is en dat sommige mensen er eerder op achteruit dan op vooruit gaan.

In tweede instantie komen als argumenten voor een verslechtering bij de ouderen en jongeren naar voren:

- achteruitgang in de zorg;
- bureaucratie in de zorg.

Dit proces wordt door veel mensen (jong en oud) herkend en erkend, maar bijna niemand vindt dat deze ontwikkeling op zich leidt tot de constatering dat het de verkeerde kant op gaat met Nederland. Een oudere respondent brengt naar voren dat het in Nederland in de zorg weliswaar op punten goed en op andere punten minder goed gaat, maar in een wereldperspectief gezien valt de vergelijking tussen Nederland en bijvoorbeeld Afrika toch meestal wel positief uit. Deze meer mondiale invalshoek is voor ouderen die zelf met de bureaucratie in de zorg geconfronteerd worden echter niet overtuigend. Zij worden namelijk voor een (urgent) probleem gezet, maar er komt door de door hen waargenomen 'afschuif'-cultuur in de zorg geen adequate oplossing. Jongeren noemen de achteruitgang in de zorg ook, maar hebben duidelijk nog weinig met dit soort problemen te maken en kunnen er eigenlijk geen invulling aan geven.

Tot slot worden als argumenten voor een negatieve ontwikkeling in de samenleving naar voren gebracht:

- gebrek aan politieke leiding;
- korte termijn denken van politici.

Als uitleg geven de ouderen dat de verkiezingsuitslag niet terug te vinden is in de uitgangspunten van de regering. De regering houdt zich te veel bezig met pietluttige zaken, de politieke leiders durven geen stelling te nemen en de belastingdruk neemt toe. Op basis daarvan verzuchten veel ouderen dat ze niet meer weten op wie ze moeten stemmen. Opvallend is dat men de lokale en nationale politiek op een hoop gooit, en dat er veel onvrede is met de lokale politiek. Jongeren vinden het op zich geen probleem dat er veel berichtgeving is over de politiek omdat dat de politiek mede op scherp houdt. Maar de consequentie daarvan is dat de politiek zich te veel bezig lijkt te houden met korte termijn zaken en daarbij de lange termijn te veel uit het oog verliest. Een respondent die weleens in de tweede kamer bij debatten aanwezig is geweest, stelt echter dat er wel over lange termijn zaken wordt gesproken, maar dat de media dat niet oppikken omdat het te saai is. Een andere respondent brengt naar voren dat mensen het vertrouwen in de politiek zijn kwijtgeraakt en niet meer geloven in de dingen die politici beloven.

Al met al lijken de genoemde argumenten waarom het de verkeerde kant opgaat met de samenleving de tegenstanders niet te overtuigen, maar de genoemde argumenten maken wel dat er meer begrip is voor elkaars stellingname.

De ouderen die niet echt ontevreden zijn, hebben vertrouwen in de kracht van de samenleving, in het vermogen van mensen om te leren en kansen te keren. En dat je daaraan ook zelf positief kunt meewerken. Maar zij erkennen dat dit voor mensen die middenin een vervelende situatie zitten geen directe oplossing biedt. De oudste leeftijdsgroep geeft aan nu wel anders in het leven te staan dan aan het begin van hun volwassen leven. Voor de meesten is het financieel in de loop van de tijd beter gegaan, de samenleving is losser geworden, mensen zijn mondiger en assertiever geworden, meer mensen hebben de kans om een opleiding te volgen en de horizon is met de komst van de media, internet en de toegenomen mobiliteit groter geworden. Daarnaast signaleert men in de hedendaagse samenleving allerlei kleinschalige initiatieven en creatieve samenwerking die een positieve uitwerking hebben. Voor degenen die het de verkeerde kant zien opgaan zijn dit echter geen overtuigende argumenten. Om het vertrouwen in de samenleving terug te krijgen, is voor deze respondenten meer nodig, daarvoor moeten eerst de eigen leefomstandigheden worden verbeterd.

Jongeren dragen als positieve argumenten aan dat er tegenwoordig veel ontplooiingsmogelijkheden zijn, dat er allerlei kleinschalige initiatieven zijn, dat er veel aandacht is voor het milieu, dat er geen echte armoede is in Nederland, dat de verschillende culturen in Nederland juist goed samenleven en dat er weinig werkloosheid is. De meeste jongeren hebben eigenlijk een positieve kijk op hun leven en verwachten nog de nodige groei. Ze beseffen wel dat het niet voor iedereen in deze samenleving de goede kant uitgaat, en dat voor bepaalde groepen in de samenleving de financiën steeds meer onder druk komen te staan. En voor deze (kleine) groep is het lastig om de goede kanten van de samenleving te onderkennen, ook als ze daar door degenen die vinden dat het goed gaat op worden gewezen. De meeste jongeren hebben echter vooral last van de eerder genoemde toegenomen agressie en polarisatie omdat ze daar daadwerkelijk mee in aanraking komen in het sociale leven of uitgaansleven. Het inzetten van een campagne op televisie wat te doen bij zinloos geweld wekt eerder ergernis dan vertrouwen bij deze jongeren.

Jong en oud verwacht niet veel van de politiek bij het oplossen van deze problemen. Enerzijds ziet men wel dat er aandacht is voor de problemen, zoals bijvoorbeeld de aanpak van minister Vogelaar, maar anderzijds leeft het gevoel dat de aandacht van politici niet of te weinig in daden wordt omgezet. Een aantal respondenten (jong en oud) denkt dat wij het als samenleving samen moeten oplossen, 'dat iedereen een steentje moet bijdragen'. Jongeren spreken bijvoorbeeld van het faciliteren van beleid door de overheid, maar zien als oplossing voor het verminderen van agressie toch vooral dat mensen elkaar anders gaan benaderen.

Al met al overtuigen de genoemde argumenten in de discussie de deelnemers niet van elkaars standpunt. Argumenten nuanceren de standpunten echter wel en kweken wederzijds begrip, maar de overtuiging is vooral geworteld in de situatie en de omgeving waarin men zelf verkeert. En zolang daarin niets verandert, zal men de mening niet snel bijstellen.

3.3 Verdiepingsthema 1: gebruik informatiebronnen door de regering

In deze derde meting is ingegaan op het onderwerp gebruik van informatiebronnen door de regering. Aan de respondenten is allereerst een lijst met acht informatiebronnen voorgelegd (zie bijlage 2). Per informatiebron kon men aangeven of de regering deze bron bij het bepalen van het beleid minder zwaar, zoals nu of zwaarder moest laten meewegen. Vervolgens is nagegaan op basis waarvan men een antwoord heeft gegeven: kan men voorbeelden noemen van de informatiebron en heeft men een idee in welke mate de regering de bron nu al gebruikt? Dit om meer idee te krijgen van de betekenis van antwoorden op deze vragen in het kwantitatieve onderzoek.

De ouderen is gevraagd de vraag eerst rustig te lezen, Uit hun reacties blijkt dat zij moeite hebben met de vraag. Ze moeten de vraag goed lezen voordat de bedoeling tot ze doordringt. In de jongere groep is men sneller van begrip en begint men eerder met invullen.

De respondenten geven onafhankelijk van elkaar de volgende antwoorden:

<i>bronnen</i>	respondenten					respondenten				
	tot 35 jaar, n=7					55 jaar en ouder, n=8				
	-	=	+	?	gem.	-	=	+	?	gem.
• individuele burgers	3	2	2		2,9	3	2	3		3
• enquêtes	2	3	2		3	2	2	4		3,1
• inspraak	0	3	4		3,7	0	6	2		2,8
• referenda	1	2	3	1	3,2	0	1	6	1	4,1
• media	5	2	0		2	5	1	1	1	2
• belangengroepen	1	5	0	1	2,8	1	4	3		3,1
• deskundigen	0	2	4	1	3,7	1	5	2		3,1
• Tweede Kamer	2	1	2	2	2,8	1	3	3	1	3,3

- = minder aandacht, = gelijke aandacht, + = meer aandacht, ? = weet niet

Gemiddeld: veel minder zwaar = 1, minder zwaar = 2, zoals nu = 3, zwaarder = 4, veel zwaarder = 5)

Duidelijk is dat de meeste respondenten, jong en oud, vinden dat de regering minder waarde moet hechten aan de berichten en commentaren in de media. En daarmee sluit men aan bij de bevindingen uit het kwantitatieve onderzoek. Er zijn wel enige verschillen naar leeftijd te zien. De jongste groep respondenten vindt bijvoorbeeld dat er meer aandacht mag zijn voor inspraak, referenda en de input van deskundigen. De ouderen pleiten er voor om meer gebruik te maken van referenda en de Tweede Kamer en vinden het gebruik van inspraak en van de input van deskundigen zoals het nu is vaker wel goed.

Maar wat vooral opvalt bij deze uitkomsten, is dat de meningen nogal uiteenlopen. Interessant is om te bezien waar de antwoorden op gebaseerd zijn. Wat blijkt: nogal wat oudere respondenten hebben er geen idee van in welke mate de regering een bron nu gebruikt bij het formuleren van het beleid. Ze weten niet of een bron wordt gebruikt, niet in welke mate een bron wordt gebruikt en ook niet wanneer een bron wordt gebruikt. Hun antwoord is dan ook meer ingegeven door de wens hoe de regering het in hun ogen zou moeten doen. Ook weet men niet goed te benoemen wat een bepaalde informatiebron precies behelst. Tot slot denkt men eerder in termen van informatie serieus nemen dan in termen van informatie gebruiken. Men maakt verschil tussen de informatie ter beschikking hebben versus de informatie ook echt gebruiken. Het algemene gevoel is dat de regering bronnen alleen gebruikt als het in het beleid past. Want zo stelt men, 'iedereen zegt nee, maar dan doet de regering toch ja'.

Ook de jongere respondenten tasten deels in het duister wat betreft het huidige gebruik en geven hun antwoord eveneens met de wenselijkheid in het achterhoofd. Zij kunnen zich echter bij een aantal informatiebronnen wat meer voorstellen. Ook zij menen dat de beleidsmakers plannen al vaak klaar hebben liggen en daarna pas vragen stellen aan de burger. Want ook zij denken dat de regering weinig belang hecht aan de mening van de burgers, en wijzen dan bijvoorbeeld op het negeren van de uitkomsten van referenda. In deze groep wordt door enkelen getwijfeld aan de kennis van zaken waarmee burgers een stem uitbrengen; dat is voor anderen aanleiding om naar voren te brengen dat burgers blijkbaar niet in staat worden geacht om een mening te geven en dat gaat hen te ver. Over de rol van informatie gegeven door deskundigen verschilt men van mening; er zijn soms veel rapporten die elkaar tegenspreken en sommige deskundigen worden ten onrechte niet geraadpleegd. Een respondent denkt dat de overheid de genoemde informatiebronnen wel gebruikt, maar dat je daar als burger te weinig van merkt. Of zoals een andere respondent stelt: 'Misschien komt het voort uit het gevoel dat er niet geluisterd wordt door de overheid.'

3.4 Verdiepingsthema 2: maatschappelijke betrokkenheid en participatie

In dit derde onderzoek is aandacht besteed aan de mate waarin mensen in de samenleving participeren en waartoe mensen bereid zijn. Allereerst is nagegaan hoe men tegenover een vrijwillige inzet staat, daarna is ingegaan op wat men zelf op dit terrein doet, wat de samenleving van haar burgers mag verwachten en hoe zich dit verhoudt tot actiebereidheid. Daarbij is gebruikt gemaakt van een drietal vragen die ook in het kwantitatieve onderzoek zijn gebruikt. Tot slot is geprobeerd een beeld te krijgen van de ontwikkelingen op dit terrein.

Vrijwillige inzet is voor de oudere respondenten iets vanzelfsprekend. Dat doen ze (bijna) allemaal, ze vinden dat heel gewoon en het gaat naar hun zeggen eigenlijk vanzelf: 'Als je een ander kan helpen dan moet je dat gewoon doen.' 'Als ik zelf hulp nodig heb, dan ben ik ook blij dat ik geholpen wordt.' Iedereen die hun hulp nodig heeft, kan daar in principe op rekenen. Alleen als er bijvoorbeeld grote onmin is met burens of als men geen enkel contact heeft, is men niet bereid om te helpen. Om wat voor een soort hulp gaat het dan? Men noemt hulp bij belastingpapieren, brieven schrijven, oppassen en boodschappen doen. Men zet zich in omdat het vanzelfsprekend is, maar ook omdat men er een goed, voldaan gevoel van krijgt. Ouderen hebben dan ook vaak ervaring met het geven van zorg, bijvoorbeeld aan de eigen ouders. Zij hebben over het algemeen veel contact met de directe omgeving (altijd al zo geweest of na hun pensionering ontstaan) en zien daardoor al snel als er iets nodig is. Niet iedere oudere woont echter in een buurt waar duidelijke hulpvragen zichtbaar zijn.

Bij jongeren ligt dit anders, zij geven aan dat ze natuurlijk anderen helpen, mits daarom wordt gevraagd en men dan tijd heeft: 'Als de buurman komt vragen of ik even kan helpen dan doe ik dat'. Want jongeren zitten minder in een situatie dat ze snel zien dat er hulp geboden moet worden. Zij zijn wel bereid, maar in de praktijk komt het er gewoon minder vaak van. Daarmee samenhangend gaat het bij hen ook om een ander soort vrijwillige inzet: hulp gevraagd door bijvoorbeeld vrienden (helpen met verhuizen, klussen doen) komt bij de jongeren meer naar voren dan bij de ouderen. Ook jongeren denken positief over vrijwillige inzet en zien dit als positieve bijdrage aan de samenleving: 'Als iedereen dat zou doen, zou het een stuk schelen.' Vrijwillig iets doen is goed voor de samenleving, goed voor je gemoedsrust en maakt de leefomgeving prettiger. Zij lijken echter meer voorwaarden te stellen aan het geven van hulp: aan de ene buurman wel maar aan de andere niet, de vis eten geven wel maar de kat in huis nemen niet. Sommigen vinden dat hulp wederkerig moet zijn en zijn minder bereid om iets te doen voor mensen die zelf 'te beroerd zijn om iets te doen'. Ook als men mensen niet vertrouwt, of als iemand bijvoorbeeld te nieuwsgierig is kan dit een rem zetten op de bereidheid van jongeren.

Een minderheid van de respondenten is betrokken bij georganiseerd vrijwilligerswerk. Men is bijvoorbeeld gastvrouw in een buurthuis, zit in een bewonerscommissie, doet iets op bestuurlijk niveau, zet zich in voor dierenwelzijn of de internationale studentenvereniging. Het niet participeren in georganiseerd vrijwilligerswerk heeft te maken met de verplichting die daarvan uitgaat ('ik heb 40 jaar gewerkt en nu ben ik vrij en kan ik doen en laten wat ik zelf wil'), het zich al op andere manieren inzetten voor de samenleving ('ik kook soms voor mensen', 'ik heb wel mantelzorg gedaan') of met het ontbreken van tijd. Vooral de jongeren zien geen mogelijkheid om vrijwilligerswerk in hun drukke leven in te passen (kleine kinderen, studie, werk e.d.). Sommige jongeren hebben wel interesse in vrijwilligerswerk en hebben wel eens onderzocht wat de mogelijkheden zijn; tot op heden hebben ze niets gevonden wat aansluit bij hun wensen en mogelijkheden. Hierin valt ook op dat de zoektocht ook wel wordt ingegeven door 'what's in it for me?'

Vrijwilligerswerk wordt qua organisaties en activiteiten breed opgevat, maar kernpunt is toch wel altijd dat je daarmee anderen helpt. Je inzetten voor een politieke partij wordt door de meeste respondenten niet als vrijwilligerswerk gezien. Je doet daarmee namelijk niet echt iets voor je medemens die hulp nodig heeft. Je kunt wel activiteiten doen voor een politieke partij die onder de noemer 'vrijwilligerswerk' passen (zoals folderen), maar het kenmerk van politiek bedrijven is

toch dat je een bepaalde vorm van engagement kiest, dat je je eigen standpunten wilt uitdragen en een bepaald belang behartigt.

De respondenten vinden zeker dat de samenleving vrijwillige inzet van haar deelnemers mag verwachten. Maar 'eisen' gaat de meesten te ver. Vrijblijvendheid en eigen keuzes staan hoog in het vaandel en daaraan mag niet getornd worden. Sommige ouderen menen dat ze bijvoorbeeld door lang te hebben gewerkt ook al een voldoende grote bijdrage aan de samenleving hebben geleverd. Vooral de ouderen zetten zich op hun manier zeker in, vinden dat ook vanzelfsprekend (ze spreken ook van 'geschreven en ongeschreven regels'), en tonen een grote bereidheid maar op hun voorwaarden. En dat leidt meer tot het bieden van hulp daar waar nodig, dan tot het doen van georganiseerd vrijwilligerswerk. Ook bijna alle jongeren vinden dat een verplichting te ver gaat en dat je door te werken of door je kinderen op te voeden al het nodige bijdraagt. Ze lijken huiverig te zijn voor een te sterk uitgesproken verwachting (en verwachten daaromheen een 'enge' communicatiecampagne), en vinden het leuke aan vrijwillige inzet dat het juist niet van je wordt verwacht. Zij stellen dat je op kleine schaal wel het nodige mag verwachten van mensen, als is het maar door op te staan voor anderen in de tram, of door een positieve houding in het leven in te nemen. Maar niet iedereen is gelijk en iedereen moet uitgaande van zijn eigen karakter zijn eigen invulling kunnen geven, zo is de overtuiging. Slechts een enkeling meent dat een verplichting kan leiden tot een betere inzet. Ouderen vinden eigenlijk dat ze nu al voldoende vrijwillige inzet tonen of vinden dat ze in het verleden voldoende voor de samenleving hebben gedaan en jongeren lijken er op dit moment geen tijd voor te willen of kunnen vrijmaken.

Wie zijn meer actiebereid; ouderen of jongeren? Uit de individuele beantwoording van de vraag blijkt dat ouderen en jongeren elkaar niet veel ontlopen. Wel verschillen ze op punten. Bijna iedereen acht het enigszins of zeker waarschijnlijk dat ze in het geweer komen als mensen in de buurt door discriminatie of pesterijen worden getroffen. Niemand acht de kans groot dat ze helemaal niets doen. Vooral ouderen zijn verdeeld over een eventuele actie als het gemeentebestuur een plan maakt dat slecht is voor de buurt: de helft van hen zal dan zeker niets doen en de helft zal juist zeker wel iets doen. Jongeren zeggen in dit geval vaker dat ze dan misschien actie zullen ondernemen. Ouderen zullen sneller reageren als de Tweede Kamer een onrechtvaardige wet aanneemt, terwijl jongeren dan amper zullen protesteren.

Het geven van een kansinschatting wat betreft het eigen gedrag lijkt echter voor de meeste respondenten lastig zijn. Sommige ouderen hebben ervaring met vormen van actie voeren, en deze groep vindt unaniem dat het zeker zin heeft om te protesteren. Men heeft dan bijvoorbeeld als referentiekader acties die op gemeentelijk terrein met succes zijn gevoerd. Jongeren zeggen eerst een afweging te maken of actievoeren wel zinvol is en willen meer weten over een situatie voordat ze zich daarvoor willen inzetten, 'Want als je niet het hele verhaal kent, dan is het lastig oordelen.' Ook speelt voor hen een rol hoe groot de afstand is tot degenen die onrecht wordt aangedaan; hoe dichterbij, des te groter de kans om zich in te zetten.

Ouderen en jongeren is gevraagd aan te geven waarom jongeren tegenwoordig minder actiebereid zijn dan vroeger. Een eerste constatering is dat deze stellingname zonder discussie door jong en oud wordt overgenomen, men betwist de inhoud van de stelling niet.

Jongeren zijn naar eigen zeggen minder actiebereid omdat:

- ze verwender zijn;
- ze meer realistisch zijn, ze begrijpen dat actievoeren geen zin heeft;
- andere manieren zoeken, meer op de praktijk gericht;
- er zijn minder dingen om voor te vechten;
- jongeren minder idealistisch zijn.

Ouderen dragen de volgende redenen aan voor de stelling dat jongeren minder actiebereid zijn:

- hangt samen met de individualisering;
- hoort bij de tijdgeest;
- er is geen kernbom dreiging meer;
- cultuur was vroeger veel socialer;
- jongeren kijken meer naar persoonlijk voordeel;
- jongeren zijn op een andere manier maatschappelijk betrokken;
- jongeren zijn minder zichtbaar betrokken.

Met andere woorden: jongeren en ouderen zijn het behoorlijk eens over de manier waarop jongeren zich opstellen in de samenleving. Opmerkelijk is dat in beide groepen naar voren komt dat jongeren nu op een andere manier uiting aan hun betrokkenheid geven dan jongeren vroeger. Deze constatering sluit aan bij de toekomstverwachting ten aanzien van de maatschappelijke betrokkenheid. Want men stelt dat veranderingen in de maatschappij van invloed zullen zijn op die betrokkenheid. Men ziet niet zozeer de betrokkenheid verminderen, maar door de grotere arbeidsparticipatie van vooral vrouwen hebben mensen in de toekomst minder tijd voor georganiseerde activiteiten en zullen daardoor meer voor kleinschalige of tijdelijke activiteiten te mobiliseren zijn. Ook zal men in de toekomst op een andere manier laten horen hoe men erens over denkt, bijvoorbeeld via de vele forums op internet. Al kan dat ook leiden tot een wel erg makkelijke betrokkenheid, zo stelt een respondent. Men verwacht tot slot dat een deel van de huidige vrijwillige inzet in de toekomst op een meer zakelijke basis moet worden vormgegeven.

Vooraf de oudere respondenten geven aan dat ze van huis uit hebben meegekregen dat het normaal is op vrijwillige basis iets voor een ander te doen, maar door de veranderde mogelijkheden van de jongere generaties zullen minder kinderen met dit goede voorbeeld opgroeien. Om op de vrijwillige inzet van burgers te kunnen blijven rekenen, is het daarom in hun ogen nodig om betrokkenheid al jong, bij voorkeur op school aan de orde te stellen. Een andere manier om de betrokkenheid te vergroten, is om mensen meer actief uit te nodigen om te participeren in vrijwilligerswerk, Dit advies sluit goed aan bij de opmerking van een oudere respondent die geen georganiseerd vrijwilligerswerk doet 'omdat ze het me nog nooit hebben gevraagd'.

4 Conclusies en nabeschuiving

In het voorafgaande zijn de resultaten meer in detail terug te vinden. Navolgend maken we de balans op.

We kunnen de volgende conclusies formuleren:

- Respondenten nemen deels op basis van de vraagformulering een standpunt in inzake de richting waarin de samenleving zich begeeft. Het voorleggen van een keuze tussen goed en verkeerd leidt makkelijker tot een negatieve overtuiging. Het eens zijn met een negatieve stellingname over de richting van de samenleving gaat veel mensen te ver en dat leidt tot een meer gematigde opstelling.
- De overtuiging dat het de verkeerde kant op gaat met de Nederlandse samenleving is vooral gebaseerd op de huidige, individuele beleving van bepaalde situaties door de respondenten. Deze situaties spelen zich vooral af in de directe leefomgeving en in het eigen leven. Als gevolg van de ervaren situatie voelt men zich belemmerd in activiteiten en voelt men zich niet meer thuis in de eigen leefomgeving, zonder dat men bij machte is daaraan iets te veranderen.
- De in tweede instantie genoemde oorzaken voor de negatieve ontwikkeling 'situatie in de zorg' en 'de stilstand of achteruitgang op financieel gebied van sommige groepen' zijn ook weer verbonden aan eigen ervaringen van mensen.
- De manier waarop de politiek zich opstelt, draagt niet bij aan meer vertrouwen in de toekomst maar doet daar eerder afbreuk aan. De politiek houdt zich te veel bezig met pietluttige zaken, neemt te weinig stelling of komt met zinloze mediacampagnes.
- Sommige ontwikkelingen worden door iedereen gesignaleerd, zoals de toegenomen individualisering in de samenleving en de grotere onveiligheid, maar dit leidt niet voor iedereen tot een negatieve kijk op de samenleving.
- Het luisteren naar elkaars argumenten leidt niet tot een andere overtuiging. Wel nuanceren argumenten de ingenomen standpunten en kweken de argumenten wederzijds begrip. Maar zolang de persoonlijke situatie niet verandert, zal men de mening over de toekomst van de samenleving niet bijstellen.
- Respondenten hebben geen idee op welke manier de regering nu gebruik maakt van allerlei informatiebronnen bij het formuleren van het beleid. Het is voor hen dan ook lastig om aan te geven of de regering meer of minder waarde zou moeten hechten aan deze informatiebronnen. Men gaat eerder uit van de gewenste mate van gebruik. Verder zijn de gegeven antwoorden deels gebaseerd op de gedachte dat de regering informatie gebruikt mits het aansluit bij een al ingenomen standpunt en dat de regering te weinig bereid is naar de burgers te luisteren.
- Vrijwillige inzet nodig is voor het goed functioneren van de samenleving. Maar deze gewenste maatschappelijke betrokkenheid en participatie wordt door jongeren en ouderen anders ingevuld. Bij ouderen gaat het vooral om de vanzelfsprekendheid waarmee je zorg biedt aan mensen van wie je ziet dat die dat nodig hebben, bij jongeren gaat het vooral om het bieden

van hulp als daar (door vrienden of bekenden) om wordt gevraagd. En aan die hulp worden door jongeren meer dan door ouderen voorwaarden gesteld. Dit verschil heeft te maken met de positie die beide groepen innemen in de samenleving, met de mogelijkheden die hen ter beschikking staan en met de ervaringen die zij van jongs af aan hebben opgedaan.

- Een vrijwillige inzet mag van alle burgers verwacht worden, al is het maar op beperkte schaal. Maar kenmerk van vrijwillige inzet is dat het vrijwillig is en vrijwillig moet blijven. Niemand voelt iets voor een verplichting, want sommige mensen kunnen of willen zich niet inzetten en andere mensen hebben al voldoende inzet betoond.
- Jongeren zijn minder actiebereid dan ouderen en maken meer voorbehoud bij de afweging wel of niet tot actie over te gaan. Volgens zowel jongeren als ouderen staan jongeren op dit punt anders in het leven dan ouderen, zijn jongeren individualistischer en zijn er ook minder zaken om voor te vechten. Jongeren geven daarom op een andere manier uiting aan hun betrokkenheid bij de samenleving.
- Om vrijwillige inzet ook in de toekomst te continueren zal aansluiting moeten worden gezocht bij de mogelijkheden en interesses van de komende generaties en zullen zij actiever dan tot nu toe gebruikelijk was hiervoor benaderd moeten worden.

Nabeschouwing

Het afgelopen jaar hebben we drie keer een kwalitatief onderzoek ten behoeve van het SCP uitgevoerd. Alles overziend kunnen we een aantal trends waarnemen die uit deze sessies naar voren komen.

Ten eerste blijkt in het gevoel over de samenleving - gaat het de goede of de verkeerde kant op – dat de overgrote meerderheid negatief is. Het lijkt bon ton negatieve kanttekeningen te plaatsen bij de Nederlandse samenleving. Sommigen meten dit af aan ervaringen in de eigen situatie, de eigen leefwereld, anderen doen dit zonder eigen negatieve ervaringen in dit verband. Lager opgeleiden hebben wat vaker negatieve ervaringen opgedaan en zijn derhalve ook wat negatiever gestemd.

Het idee dat het de verkeerde kant opgaat met de samenleving lijkt in belangrijke mate te worden veroorzaakt door het willen behouden wat men nu heeft en door het negatieve beeld dat men uit de media opmaakt. Men is weliswaar trots op datgene wat de Nederlandse samenleving aan verworvenheden te bieden heeft zoals de gunstige economische situatie en de democratie, maar is zorgelijk over de toekomst. Men heeft weinig vertrouwen in het op peil blijven van deze verworvenheden. Dit betreft dan zowel de sociaal-economische situatie als het algehele klimaat in Nederland. Overigens: als men het heeft over het eigen leven valt op dat men redelijk positief is; dit relateert men dan vooral aan het welzijn van de directe sociale omgeving en zichzelf.

Ten tweede hebben mensen het gevoel dat de negatieve kanten van de individualisering in de samenleving gaan overheersen. In dit verband ervaart men een groter wordende ervaren onveiligheid. De houding van mensen ten opzichte van elkaar wordt als één van de grootste problemen gezien. We zien ook dat de betrokkenheid bij de samenleving enigszins onder druk komt te staan. Met betrekking tot een onderwerp als 'vrijwillige inzet' blijkt dat vooral de oudere genera-

tie dit als een volstrekt vanzelfsprekend gegeven ziet en daar ook naar handelt, terwijl dit bij de jongere generatie toch enigszins aan erosie onderhevig is.

Het lijkt er daarbij op dat dat toenemend individualisme mensen eerder voor een dilemma plaatst dan dat het als puur negatieve ontwikkeling wordt gezien. Individualisme is namelijk ook een bron van geluk en draagt er aan bij dat we ons kunnen ontplooien, iets wat we ook wel terughoorden in de discussies als een verworvenheid van deze samenleving. De vraag is wat ons betreft hoe de nadelen van het doorgeschoten individualisme op te vangen zijn zonder dat daarmee de verworvenheden ervan worden opgegeven.

Men ziet weliswaar een rol voor zichzelf weggelegd om de negatieve kanten ervan te verminderen, maar is vooral geneigd naar anderen cq 'de overheid' of de 'politiek' te wijzen als degenen die daar vooral verantwoordelijk voor zijn; machteloosheid om zelf zaken gunstig te beïnvloeden overheerst.

Ten derde: Alhoewel de overheid/politiek een grote rol krijgt toebedeeld in het keren van het tij, heeft men tegelijkertijd zeer weinig positieve verwachtingen ten aanzien van de politiek/overheid. De houding ten opzichte van de overheid en de politiek is een vrij constant gegeven in dit onderzoek. Wat overheerst bij jong en oud, laag- en hoger opgeleid is een teleurgesteld gevoel en een gebrek aan vertrouwen. Met name de politici moeten het ontgelden in deze. Zij houden zich te weinig bezig met de grote vraagstukken van de samenleving in de ogen van de respondenten en laten zich veel te veel leiden door de waan van de dag en hun positie in de media. Verder is men uiterst negatief over het gebrek aan inlossen van beloften door politici. De media blijken enerzijds als boosdoener te worden gezien voor het 'hapsnap'gedrag van politici, anderzijds blijken deze ook als een belangrijke informatiebron te fungeren voor het reilen en zeilen in Nederland.

Het dilemma dat hier naar voren komt is dat een trage besluitvorming en het niet nakomen van beloften door politici een uitvloeisel zijn van ons democratisch stelsel. Ons democratisch systeem (met alle inspraak, medezeggenschap, overleg met maatschappelijk middenkader etc) zorgt ervoor dat besluitvorming in politieke processen traag verloopt en tot politieke compromissen leidt waardoor politici gemaakte beloften wel moeten breken. Willen burgers de democratische verworvenheden op het spel zetten door sterke leiders te kiezen of accepteren ze dat het systeem minder efficiënt werkt dan bijvoorbeeld het bedrijfsleven?

Er is een duidelijke discrepantie tussen enerzijds de trots op de democratische verworvenheden en anderzijds het accepteren van de consequenties ervan. Duidelijk is dat de beeldvorming over de politiek bij burgers negatief uitpakt. Hoe een nieuw soort betrokkenheid te creëren onder burgers, zodat er minder afstand wordt ervaren tussen 'Den Haag' en het eigen leven lijkt ons een belangwekkende vraag in dit verband.

Bijlagen

Bijlage 1 Gesprekspuntenlijst

CHECKLIST BURGERSPERSPECTIEVEN DINSDAG 27 MEI 2008

Opdrachtgever:	SCP
Onderwerp:	'de stand van zaken in de samenleving'
Methode:	groepsdiscussie
Gespreksduur:	1,5 a 2 uur
Locatie:	Amsterdam

A. Introductie en kennismaking (15 minuten)

- Welkom heten bij Veldkamp
- Opdrachtgever: het Sociaal en Cultureel Planbureau
- Thema: De stand van zaken in onze samenleving. Wat gaat er goed, wat gaat er minder goed? Wat verwachten we van de politiek?
- Spelregels:
 - Het gaat om meningen, dat betekent dat er geen goede of foute antwoorden zijn. Verzoek om vrijuit te spreken.
 - Verzoek om mobiele telefoons uit te zetten.
 - Opname, meekijken en anonimiteitwaarborg.
- We beginnen met voorstelronde: naam, leeftijd, bezigheden, gezinssituatie.

B. De stand van de samenleving (30 minuten)

- *Stelling: Het gaat de verkeerde kant op met de Nederlandse samenleving. Wie van u is het daar helemaal mee eens? INT: gebruik kaart: grijs = eens, wit = niet eens*
- Voor degenen met grijze kaart: Waarom vindt u dat het de verkeerde kant op gaat? Waar blijkt dat uit? Hoe komt u tot deze overtuiging? *INT: inventariseer op flipover*
- Voor degenen met witte kaart: Wat vindt u van hun argumenten? Overtuigen deze argumenten u? Welk argument zou u wel overtuigen?
- Eventueel: Ik vind alle tot nu toe genoemde argumenten een beetje zwak. Probeer mij nou eens echt te overtuigen.....
- Voor degenen met witte kaart: Waarom vindt u dat het niet de verkeerde kant op gaat? Waar blijkt dat uit? Hoe komt u tot deze overtuiging? *INT: inventariseer op flipover*
- Voor degenen met grijze kaart: Wat vindt u van hun argumenten? Overtuigen deze argumenten u? Welk argument zou u wel overtuigen?
- Eventueel: ik vind alle tot nu toe genoemde argumenten een beetje zwak. Probeer mij nou eens echt te overtuigen.....
- Maakt u zich persoonlijk zorgen over hoe het gaat met de Nederlandse samenleving? Hoe ver gaan die zorgen?
- Wat verwacht u van de politiek bij het oplossen van deze zorgen? Wie, hoe, wanneer?
- Vindt u dat burgers zelf wat aan deze zorgen moeten doen? Hoe, op welke manier?

C. Verdieping uitkomsten kwantitatief onderzoek (25 minuten)

Als tweede onderwerp willen we het gaan hebben over informatiebronnen

- *INT: deel invulformulier 1 uit en laat vraag eerst lezen. Wat wil men met deze vraag te weten komen? INT: vraag laten invullen*
- *Wat heeft u ingevuld? INT: inventariseer op flipover*
- *Per informatiebron (dus 8 keer behandelen):*
 - *Kunt u voorbeelden noemen van deze informatiebron? Waar denkt u dan aan?*
 - *Denkt u dat de regering deze informatiebron al gebruikt? In welke mate?*
 - *Waarom, op basis van welke argumenten moet de regering dit zwaarder laten meetellen? OF: Waarom, op basis van welke argumenten moet de regering dit minder zwaar laten meetellen?*
- *Zijn er nog andere informatiebronnen die de regering volgens u moet gebruiken?*
- *Uit een grootschalig onderzoek komt naar voren dat de regering aan de meeste info bronnen eerder meer dan minder gewicht moet geven. Wat vindt u van deze uitkomst?*

D. Thema: maatschappelijke betrokkenheid en participatie (30 minuten)

We willen tot slot met u praten over een laatste thema, namelijk 'maatschappelijke betrokkenheid en participatie'.

- *Wat vindt u van vrijwillig iets voor anderen of de maatschappij doen? Hoe denkt u daarover?*
- *INT: overhandig invulformulier 2 en laat vragen invullen.*
- *Biedt u hulp aan burens of kennissen? Zo ja, wat voor een soort hulp? Waarom?*
- *Zo nee, waarom doet u dat niet? Wilt u niet, kunt u/hoeft het niet?*
- *Doet u vrijwilligerswerk? Zo ja, wat voor soort vrijwilligerswerk is dat dan? Waarom?*
- *Zo nee, waarom doet u dat niet? Wilt u niet, kunt u/past het niet?*
- *Hoort bemoeienis met de politiek ook tot vrijwillige inzet?*
- *Stelling: De samenleving mag van alle burgers verwachten dat ze iets voor de samenleving doen. Wat vindt u daarvan? Waarom wel, waarom niet?*
- *Welke dingen moeten mensen, als ze er toe in staat zijn, vrijwillig doen? Op welke punten mag je als samenleving iets van de burgers verwachten?*
- *Hoe actiebereid bent u? Wanneer komt u in actie? Heeft het zin om in actie te komen?*
- *Uit onderzoek blijkt dat jongeren minder actiebereid zijn dan ouderen. Vroeger was dat precies andersom. Hoe komt dat volgens u? En klopt deze uitkomst wel?*
- *Stel je wilt iets veranderen in de samenleving? Hoe kan je dat het beste gedaan krijgen? Helpt het als je politiek actief bent of juist niet?*
- *Is de maatschappelijke betrokkenheid en participatie in de samenleving de laatste vijf jaar meer of minder geworden? Hoe komt dat?*
- *Wat verwacht u van de maatschappelijke betrokkenheid en participatie in de samenleving de komende jaren? Wordt dat meer of minder? Waarom?*
- *Hoe kun je ervoor zorgen dat mensen maatschappelijk betrokken zijn, worden of blijven? Wie heeft daarin een rol?*

Afronding (5 minuten)

- Wat vindt u ervan dat de overheid dit soort onderzoek laat uitvoeren? Wat maakt u daaruit op?
- Zijn er nog dingen niet aan de orde geweest, maar die u wel belangrijk vindt om te noemen?
- Vragen uit de meekijkruimte?

Dank voor de medewerking.

Bijlage 2 Invulformulier

VRAAG 1: De regering gebruikt verschillende informatiebronnen bij het bepalen van beleid. Wilt u dat zij de volgende soorten informatie in het algemeen zwaarder of minder zwaar gaat meewegen?

Per regel één antwoord aankruisen

		veel minder zwaar	minder zwaar	zoals nu	zwaarder	veel zwaarder	ik weet het niet
1.	Wat individuele burgers naar voren brengen in ingezonden brieven en via internet.						
2.	Wat burgers vinden volgens enquêtes.						
3.	Inspraakprocedures en hoorzittingen.						
4.	Meerderheidsopvattingen in referenda.						
5.	Berichten en commentaren in de media.						
6.	Wat belangengroepen naar voren brengen.						
7.	Onderzoeksrapporten en adviezen van deskundigen.						
8.	Wat er in de Tweede Kamer naar voren wordt gebracht.						

VRAAG 2: Kunt u van de onderstaande activiteiten aangeven of u deze nooit, zo nu en dan of vaak doet?

Per regel één antwoord aankruisen

		nooit	zo nu en dan	vaak	ik weet het niet
1.	Hulp bieden aan buren of kennissen.				
2.	Vrijwilligerswerk voor een instelling of vereniging of bij activiteiten.				

VRAAG 3: Hoe waarschijnlijk is het dat u iets zou doen, alleen of met anderen, als u van mening zou zijn dat:

Per regel één antwoord aankruisen

		on-waarschijnlijk	enigszins waarschijnlijk	zeer waarschijnlijk	ik weet het niet
1.	Mensen in uw buurt door discriminatie of pesterijen het leven onmogelijk wordt gemaakt.				
2.	Het gemeentebestuur een plan maakt dat slecht is voor uw buurt.				
3.	De Tweede Kamer bezig is een onrechtvaardige wet aan te nemen.				

Bijlage 3 Uitnodiging respondenten

UITNODIGING VOOR DEELNAME ONDERZOEK

We zijn op zoek naar mensen die mee willen praten over onderwerpen die alle Nederlanders aangaan.

Veldkamp Marktonderzoek – een zusterbedrijf van TNS NIPO – voert binnenkort onderzoek uit over de stand van zaken in de Nederlandse samenleving. Wat gaat er goed, wat gaat er minder goed? Wat verwachten we van de politiek? We doen dit onderzoek in opdracht van een niet commerciële, onafhankelijke instelling.

We willen u vragen of u mee wilt doen aan dit onderzoek. Concreet gaat het om het volgende:

- Deelname aan een groepsgesprek van twee uur.
- Het gesprek staat gepland op dinsdag 27 mei a.s. Start om 17.00 uur; wij zorgen voor broodjes.
- Het gesprek wordt geleid door een van onze onderzoekers; u zult samen met zeven andere deelnemers van gedachten wisselen over dit onderwerp.
- Het onderzoek vindt plaats in Amsterdam, xx.
- Tijdens het gesprek worden video-opnames gemaakt, alleen voor intern gebruik.
- Voor deelname ontvangt u een financiële vergoeding van xx euro.
- Vanzelfsprekend wordt de door u verstrekte informatie strikt vertrouwelijk behandeld. Uw naam en verdere gegevens worden niet verder bekend gemaakt.

Hoe reageren?

Graag willen we weten of we op u kunnen rekenen. Wilt u meedoen, vul dan onderstaande gegevens in en stuur deze alstublieft zo snel mogelijk terug naar xx. Aangezien het onderzoek binnen afzienbare tijd gaat plaatsvinden, willen we u vragen om zo snel mogelijk te reageren, liefst voor xx mei a.s.

Ja, ik wil meedoen en mijn gegevens kloppen:

- Respondentnummer: < in mergen >
- Naam en achternaam: < in mergen >
- Hoogst gevolgde opleiding: < in mergen >
- Leeftijd: < in mergen >
- Adres: < in mergen >
- Telefoonnummer(s): < in mergen >

Alvast hartelijk dank voor het invullen van uw gegevens, ik kijk uit naar de reacties. Mocht u meer willen weten over het onderzoek, dan kunt u ons ook bereiken via telefoonnummer 020 – 5225 999. U kunt dan vragen naar xx of xx.

Vriendelijke groet,

xx

Indien we veel aanmeldingen krijgen dan kunnen we niet iedereen uitnodigen. Mocht u op xx niets van ons hebben gehoord, dan kunt u ervan uitgaan dat we voldoende mensen hebben kunnen benaderen. We willen u dan in ieder geval wel hartelijk danken voor uw bereidheid te reageren op dit verzoek.

UITNODIGING VOOR DEELNAME ONDERZOEK

We zijn op zoek naar mensen die mee willen praten over onderwerpen die alle Nederlanders aangaan.

Veldkamp Marktonderzoek – een zusterbedrijf van TNS NIPO – voert binnenkort onderzoek uit over de stand van zaken in de Nederlandse samenleving. Wat gaat er goed, wat gaat er minder goed? Wat verwachten we van de politiek? We doen dit onderzoek in opdracht van een niet commerciële, onafhankelijke instelling.

We willen u vragen of u mee wilt doen aan dit onderzoek. Concreet gaat het om het volgende:

- Deelname aan een groeps gesprek van twee uur.
- Het gesprek staat gepland op dinsdag 27 mei a.s. Start om 19.30 uur; wij zorgen voor broodjes.
- Het gesprek wordt geleid door een van onze onderzoekers; u zult samen met zeven andere deelnemers van gedachten wisselen over dit onderwerp.
- Het onderzoek vindt plaats in Amsterdam, Grote Bickersstraat 76.
- Tijdens het gesprek worden video-opnames gemaakt, alleen voor intern gebruik.
- Voor deelname ontvangt u een financiële vergoeding van 40 euro.
- Vanzelfsprekend wordt de door u verstrekte informatie strikt vertrouwelijk behandeld. Uw naam en verdere gegevens worden niet verder bekend gemaakt.

Hoe reageren?

Graag willen we weten of we op u kunnen rekenen. Wilt u meedoen, vul dan onderstaande gegevens in en stuur deze alstublieft zo snel mogelijk terug naar Ineke Genee via i.genee@veldkamp.net. Aangezien het onderzoek binnen afzienbare tijd gaat plaatsvinden, willen we u vragen om zo snel mogelijk te reageren, liefst voor 13 mei a.s.

Ja, ik wil meedoen en mijn gegevens kloppen:

- Respondentnummer: [< in mergen >](#)
- Naam en achternaam: [< in mergen >](#)
- Hoogst gevolgde opleiding: [< in mergen >](#)
- Leeftijd: [< in mergen >](#)
- Adres: [< in mergen >](#)
- Telefoonnummer(s): [< in mergen >](#)

Alvast hartelijk dank voor het invullen van uw gegevens, ik kijk uit naar de reacties. Mocht u meer willen weten over het onderzoek, dan kunt u ons ook bereiken via telefoonnummer 020 – 5225 999. U kunt dan vragen naar Ineke Genee of Yolanda Schothorst

Vriendelijke groet,

Ineke Genee

i.genee@veldkamp.net

Indien we veel aanmeldingen krijgen dan kunnen we niet iedereen uitnodigen. Mocht u op 22 mei niets van ons hebben gehoord, dan kunt u ervan uitgaan dat we voldoende mensen hebben kunnen benaderen. We willen u dan in ieder geval wel hartelijk danken voor uw bereidheid te reageren op dit verzoek.

Bijlage 4 Achtergrond respondenten

M/V	LEEFTIJD	OPLEIDING
V	68	Mavo
V	64	LBO
M	69	PABO
V	60	MBO
M	64	HBS-A
M	58	WO
V	57	HAVO
M	67	HAVO

M/V	LEEFTIJD	OPLEIDING
M	30	WO
V	29	MBO
M	27	HAVO
M	25	MBO
V	20	MBO
V	34	WO
M	32	WO
V	34	MAVO